

A LUKÁCS-KÖR BÉCSBEN

Karádi Éva

A bécsi emigráció fontos fejezete a magyar történelemnek: mintegy százezer emigráns menekült a bukott forradalmak után Magyarországról Bécsbe, ill. Bécsen át.¹ Közéjük tartoztak egy kis értelmiségi csoportosulás, az ún. Vasárnapi Kör tagjai — fiatal filozófusok, szellemtudósok, művészek és művészettörténészek —, akik az első világháború éveiben tartották összejöveteleiket, a Szellemi Tudományok Szabadiskolájával léptek a nyilvánosság elé 1917-ben, az 1918–19-es forradalmak idején aktívan részt vettek az eseményekben, Lukács György mellett fontos posztokat töltöttek be a Közoktatási Népbiztosságon, s az összeomlás után menekülniük kellett a fehérterror elől. Ahogy Balázs Béla, a költő és filmteoretikus a Bécsi Magyar Újságban 1922-ben kifejezte: "igen útválasztó időköt élünk, és kivált ide az emigrációba, gondolom, kevesen tévedtek véletlenül. De nem egy úton jöttünk. Ám valamenynyien olyan véresen keserves földi konzekvenciáit éltük és vállaltuk, 'eszmeinknek', hogy aligha akad még, aki az 'eszmei világ' objektív, tudományba, 'iskolába' bezárható izoláltságában hisz."² Mannheim Károly, a korai Lukács-kör másik ismert tagja egy másik bécsi emigráns folyóiratban, a Diogenesben közölte "Leveleit az emigrációból", elemezte az emigráció összetételét, kereste közös alapját és funkcióját. "Az emigránsok valamennyiét a forradalom szórta ki ugyan, de azért nem valamennyi forradalmár"³ — írta. Ír olyanok-

¹Vö. Litván György: "Irányzatok és viták a bécsi magyar emigrációban", A két világháború közötti Magyarországról, szerk.: Lackó Miklós, Budapest 1984, 183. o.

²Balázs Béla: "Szabad iskola", Bécsi Magyar Újság 1922. okt. 12.; újabb kiadása: Válogatott cikkek és tanulmányok, szerk.: K. Nagy Magda, Budapest 1968, 92. o.

³Mannheim Károly: "Levelek az emigrációból I–II.", Diogenes 1924. jan. 14., ill. febr. 22.

ról is, akiket nem üldözött senki, akik tehát otthon is maradhattak volna, de önként emigráltak, mert áthidalhatatlannak érezték saját világnézetük és a kurzus közötti ellentétet. Az emigráció különböző frakcióiban — és Mannheim külön kiemeli Bécset, ahol a legtöbb emigráns él — éppen ez a szembenállás a közös és annak a missziónak a tudata, hogy elevenen tartsák és átmentsék a progresszív kultúrát, amelynek otthon ez a szűk réteg volt a hordozója.

Bécs tehát mindenekelőtt mint menedék, mint azilum létezett ezeknek az emigráns csoportoknak a számára, akik a saját problémáikkal voltak elfoglalva, nagy történelmi traumájukat próbálták emberileg és világnézetileg feldolgozni. Bécs volt a színtere ennek a számvetésnek — kávéházaival (melyeknek a történetét egyszer ebből a szempontból is érdemes volna megírni: Balázs Béla naplójában szó esik a Berl-, a Central-, a Schloss-, a Museum- és a Stöckl-kávéházról: az utóbbi mint a magyar emigráció irodalmi és szellemi börténje kerül szóba⁴), a grinzinger diákbarakkokkal (melyekről a Lukács-kör másik tagja, az író Sinkó Ervin ad egy regénytöredékben érzékletes, történeti forrásértékű leírást⁵) és parkjaival is — ahogyan ez például Káldor György visszaemlékezéseiből kiderül: "Micsoda vigasztalás volt Tolsztoj 'Háborús és béké'-je, amikor a szocialista világkép nagy belső ellentmondásait éltem át! Ültem a bécsi Votiv-parkban, körülöttem gyerekek kergetőztek, gyerekreklánys platykáltak, autók túlköltek, villamosok csengettek, a rikkancsok ordították: 'Budjenny vor Warschau' és én zuhantam, zuhantam a mély álomkútban és minden idegszállammal újraéltem a napóleoni tragédiát. Sose hittem az erőszakban, sosem ejtett meg a fegyverek lármája. Mily üressé és absztrakttá vált a tolsztoji világ plaszticitásán mérve minden történetfilozófia, minden világforradalmi expanzió!"⁶

Bár a Lukács-kör tagjai egyenként és különböző utakon menekültek el Budapestről és próbálták Bécsben, igen nehéz körülmények között, egzisztenciájukat biztosítani (erről megint csak érdemes volna külön tanulmányt írni), Bécsben mégis újra egymásra találtak és újra kezdték vasárnapi vitaestjeiket. "Vasárnapi akadémiánk újra együtt van" — jelenti Balázs Béla az először Pozsonyban, majd Bécsben kiadott, s a Lukács-kör számos tagjának fórumot biztosító Tűz című emigráns folyóirat⁷ hasábjain: "Úgy látszik, hogy erős szövet-

⁴Balázs Béla: Napló 1914—1922, szerk.: Fábry Anna, Budapest 1982.

⁵Sinkó Ervin: Tizenégy nap, Forum, Novi Sad 1966, 268—281. o. stb.

⁶Káldor György: "Könyvekről", in: Kóhalmi Béla: Az új könyvek könyve, Budapest 1937, 176—177. o.

⁷Balázs Béla: "Napló", Tűz 1922. okt. 29., 5. o.

je vagyunk mégis a szellemnek, mert a 'történelem viharai' sem tudták szét-szórni a társaságunkat. /.../ mégis együttmaradt a fiatal magyar filozófiai iskola." Tovább folytatták vitáikat — barátjuk, a szobrász Ferenczy Béni bécsi műtermében — a filozófia, a művészet, az etika őket legjobban foglalkoztató kérdéseiről, most már a forradalom utáni korszak megváltozott perspektívájában. Megkezdődött az értékek átértékelése, Lukács erős befolyása alatt.

A filozófia és a filozófusok sorsáról és jövőjéről Fogarasi Béla, nyilvánvalóan Lukács nézeteit is tolmácsolva, így írt a már említett, Iűz c. folyóiratban: "A filozófia /.../ akkor találja meg önmagát, ha tartalmilag nem önmagukba zárt szakkérdések, hanem az emberiség felé fordul az érdeklődése. A filozófusoknak nemcsak érdeklődésük körét kell megváltoztatniuk, hanem ezzel életformájukat is: az egyetemi magántanárság és professzorság horizontjáról nézve akarva-nemakarva szűkössé és torzzá válik a szenvedő és dolgozó emberiség mai küzdelmeinek képe."⁸ Itt félreérthetetlen az utalás Lukács és követői pályakorrekciójára, az egyetemi magántanárság perspektívájának a hivatasos forradalmárság perspektívájával való fölváltására.

Balázs Béla leírja naplójában beszélgetéseiket a művészet sorsáról a kommunizmusban, az egyéni művészet föloldódásáról a kollektívban — Lukács szavaival a protagonista visszalépését a kórusba —, előkelő platonista kultúrájuk halálraítéltségéről.⁹ Elkerülhetetlen volt számukra az állásfoglalás az aktivizmusnak, expresszionizmusnak a magyar emigráción belül, a Kassák-kör vonzásában nagy hatású művészeti irányával kapcsolatban is, ennek taglálása azonban megint csak önálló tanulmány tárgya lehetne.¹⁰ Külön téma volt a vasárnapi vitákon a korábbi etikájukhoz, etikai idealizmusukhoz való újabb viszonyulásuk. Balázs idézi naplójában Lukács álláspontját, aki szerint éppen ez az ő individuális etikájuk vezetett el ahhoz, hogy átadják magukat egy olyan mozgalomnak, amely kizárja az ilyen individuális etikát; tehát hogy éppen ennek az individuális etikának a föladata volt a leginkább etikai cselekedetük. Bár Lukács presztízse, befolyása saját körén belül továbbra is túlbecsülhetetlenül jelentős maradt, barátai és hívei mégsem tudták őt választott útján minden fönntartás nélkül követni. Az intellektuelek politikához való viszonyának végső, egész további életüket eldöntő kérdései újra meg újra fölvetődtek számukra.

⁸Fogarasi Béla: "Tömegkultúra és tömegfilozófia", Iűz 1922. júl. 16., 1. o.

⁹Balázs Béla: Napló 1914—1922, i. k., 474—475. o.

¹⁰I. m. 510. o.

Lukács döntését, személyes és gondolkodói konzekvenciáival együtt, Balázs Béla ábrázolta drámaian naplójában 1919 decemberében, Bécsben: "És nem hagyhatja most ott a helyét, és ott kell maradnia 'tisztességből', ahová nem való, örök küldetésénél fogva. Mert úgy látszik, választani kell aközött is, hogy valaki írja-e vagy élje-e az etikáját... Ha ez igaz, akkor Lukács György, úgy látszik, tisztességből, erkölcsi parancsból, hazugságban fogja végigélni életét. Mert Lukácson a konspiratív, aktív politikus és forradalmár álarc, hazugság. Nem az ő metafizikai gyökerű missziója. Ő csendes tudósnek született, örök dolgok látójának, nem pedig arra, hogy zugkávéházakban lopott pártpénzek után nyomozzon. De még arra sem, hogy mulandó politikák napi áramlását figyelje, és a tömegekre akarjon hatni, ő, aki nem beszéli saját nyelvét, ha tíz embernél több érti. Rettenetes számkivetettség az övé, ő igazán földönfutó, mert szellemi hazáját veszítette el."¹¹ Balázs szívenyezve vallja be, hogy kerülte Lukácsot Bécsben a nehéz napokban, mert nem akarta kompromittálni magát a társaságával, de leszögezi, hogy ő a maga részéről nem akar többé politikában részt venni: "Nekem a kommunizmus is vallásom, és nem politikám. Én ezentúl csak művész akarok lenni, és semmi más."¹²

Lesznai Anna bécsi naplójegyzetei is arról tanúskodnak, hogy Lukács magatartása a kör valamennyi tagja számára kihívást jelentett, és állásfoglalásra kényszerítette. Diszkreditál-e az egy politikai utat — teszi föl a kérdést Lesznai Anna —, hogy ma járhatatlan? Szabad-e kerülő utakon, kevés kilátással keresni a célt, s ezzel megelégedni, vagy köteles-e az ember a jó cél közeljövőbeni elérhetetlensége miatt kikapcsolni azt, és a lehetséges rosszak közül a kisebbik rosszat választani? Az ő válasza az, hogy bár egyes emberek számára parancs lehet a rögtön-cselekvés, mégis kell, hogy legyenek olyanok is, akik előkészítői a jövőnek, s az abszolút értékeket átmentik a vak dialektikán.¹³

Sinkó Ervin krisztiánus fordulattal reagált a történelmi kataklizmára, s új meggyőződését Bécsben kiadott Testvér című folyóiratában fejtette ki; saját "út"-ját¹⁴ a Lukács által választottal állítva szembe. Így írja le és magyarázza a számára elfogadhatatlanná vált lukácsi döntést, egyik Testvér-

¹¹I. m. 353—354. o.

¹²I. m. 254. o.

¹³Idézi V e z é r Erzsébet: Lesznai Anna élete, Budapest 1976, 84. o.

¹⁴S i n k ó Ervin "Az út" címen megírta Bécsben 1919-es tapasztalatait, új, krisztiánus meggyőződése felől nézve, de nem adta közre munkáját, nehogy ártson vele volt elvtársainak.

beli cikkében: "Minden probléma megoldódik, amint az 'én' helyére a 'mi' kerül. Mert az 'én' az én vagyok, személy szerint, pontosan megkülönböztetetten, a 'mi' az a fejetlen, felelősséggel nem tartozó, társadalmi-természeti jelenség. Az egyén számára minden szenvedésnek vége, az egyéni princípium megszűnése, a földi Nirvána. Modern miszticizmus; a régi, a világból kimenekülő 'unio mystica' Istennel való egyesülésben vágyott levetni a föld és az egyéni, morális lélek' terhét; a mai nem a világból akar kimenekülni — mert a mai ember csak erről a világról tud, tehát innen nincs hová futni, hacsak nem a semmibe —, a mai ember magától akar szabadulni, a rettenetes problémákkal megkínzott lelketől, melynek nincs ereje, hatalma a problémák eldöntésére — menekülés a tömeghez, személytelen egységhez."¹⁵

Mannheim Károly a földi világ két pólusa, Isten és a politika között, egy harmadik útban kereste a maga számára a megoldást. A történetfilozófus, a politikus lukácsi modelljével szemben, aki intézményekkel harcol intézmények ellenében, és a szent — részben Fülep, részben Sinkó által követett — életformájával szemben, aki a példaadó élet erejével próbál javítani a világon, ő a pedagógus attitűdjét választja, aki nem hisz sem a történelemben, sem az istenben, rezignált és csak a kultúra nevelő erejében bíz.¹⁶ A lukácsi attitűddel szembeni fönntartásait Mannheim a Tűzben megjelent írásában fogalmazta meg a legeklatánsabban, a következő szavakkal: "Becsülöm azoknak az erőlködését (s az idő tán egyszer értelmet ad törekvéseiknek), de megvetem ugyanakkor hazugságait ugyanazoknak, akik akár nemzeti, akár faji, akár az osztályharcnak jelszava alatt a romantikus álmodat akarják megvalósítani, hogy egyek a fajjal, az osztállyal, melyet programszerűen vállalnak. Szép a közleledés, de látni kell és bevállalni a distanciát..."¹⁷

A forradalom utáni szituáció emberi, morális problémáival való számvetés után elkerülhetetlen volt a teoretikus konzekvenciák levonása is. Választ kellett adni arra a kérdésre, hogy mi az, ami a Lukács-kör régi közös világnézeti, elméleti beállítottságából és orientációjából folytatható, és mi az, amit ebből fölül kell vizsgálni, át kell alakítani. Lesznai Anna följegyez naplójában egy ilyen jellegű, Lukácsnak címzett kérdést: "Lukácsot megkérdem,

¹⁵Sinkó Ervin: "A gyűlölet könyvei", Testvér 1925. jan. 15., 6. o.

¹⁶Mannheim Károly 1919-es előadásai a kultúrfilozófiáról, melyeknek lejegyzett szövegét egyik hallgatója, Siminszky Erviné Buday Pirooska őrizte meg. Megjelent németül: Lukács, Mannheim und der Sonntagskreis, hg. Éva Karádi—Erzsébet Vezér, Frankfurt 1985.

¹⁷Mannheim Károly: "Heidelbergi levél", Tűz 1922. nov. 15.—dec. 1., 48. o.

mi maradt meg mai kommunista világnézetében a múlt spirituális értékeiből."¹⁸ A lélekből Lesznai szerint mindent megtartott Lukács, csak elnevezte egyéni öntudatnak, mely képes megérteni — többé-kevésbé — a történelmi folyamatot. Ez a megértés Lukács szerint nem valami passzív dolog, hanem aktív bekapcsolódás a történelem menetébe, a sors elfoglalása, a világrend átemberiesítése.

A lukácsi elméleti koncepción belüli hangsúlyeltolódásokat a szakirodalom már sokszor elemezte. Itt csak egyes Lukács-írások (mint a "Mi az ortodox marxizmus?", "A történelmi materializmus funkcióváltozása" a Történelem és osztálytudatból, továbbá a "Régi és új kultúra") korábbi, 1919-es és későbbi, 1920–22-es variánsainak tipikus különbségeire utalok. Vajda Mihály mutatja ki "A dialektika nyomában" c. tanulmányában, hogy itt elsősorban egy fichteánus, aktivista álláspontról egy hegelianus történetfilozófiai álláspontra való áttérés ment végbe. A forradalmi messianizmusnak a pártpolitikai aprómunka irányában való meghaladását a Lukácshoz ekkoriban közel álló Fogarasi Béla próbálta, Ernst Bloch Münzer-könyvéről írott "Utópikus kommunizmus" c. kritikájában elméletileg megindokolni. Itt leszögezi, hogy a marxista-kommunista világnézet, a történelmi materialista történetfölfogás fölénye mindenfajta forradalmi megváltás-misztikával, az utópia szellemével szemben, éppen abban van, amit Bloch a politikai-gazdasági célkitűzésre való leszűkítésnek érez. A szociális-ökonómiai forradalomra való korlátozódás Fogarasi szerint nem jelenti azt, mintha nem az emberi viszonyok tökéletes megújításához akarna végző soron a mai kommunista mozgalom is vezetni. A szabadság birodalmához vezető út azonban végtelenül hosszú. A célt nem messianisztikus kinyilatkoztatásokkal, hanem a proletár osztálytudat fejlődésének hosszadalmas, észrevétlen folyamatával lehet elérni. "Egy lépés előre — ez a nap követelménye, nemcsak politikai, hanem etikai-világnézeti értelemben is."¹⁹

Sinkó Ervin elméleti produkciója az emigrációs években éppen ennek a mozgalmi gyakorlatnak a Vasárnapi Kör közös szellemi tulajdonát képező kierkegaard-iánus és dosztojevszkijánus etika felőli kritikájaként jött létre. Morális esszéiben megőrzi, továbbviszi és az újabb történelmi tapasztalatokra érvényesíti ezeket a morális megfontolásokat. Leírását és elemzését adja annak, a XX. században jellegzetes értelmiségi magatartásnak, a "renegát" vagy a "disszidens" intellektuel attitűdjének, aki morális motívumokból csatlakozik egy politikai mozgalomhoz, és aki ugyancsak morális motívumokból kényte-

¹⁸ Lesznai Anna naplója, idézi Vezér Erzsébet, i. m. 96. o.

¹⁹ Fogarasi Béla, "Utopischer Kommunismus", Rote Fahne, Berlin 1922. máj. 5.

len eltávolodni ettől a mozgalomtól: "Amíg az intellektuális forradalmár szerkesztőségi szobákban vagy vértelen hivatalnoki minőségben szolgálja a forradalmat, addig skrupulusai is könnyen teoretikus természetűek maradnak; de amint közvetlen, osztatlan harcban való részvételről lesz szó, /.../ a skrupulusok krízis-erejűvé válnak, és a szellemi és morális erők, melyek a csatasorba állították — most közé és a csatasor közé állnak." És másutt: "Korunk hitvallása: nem a haszontalan egyén, hanem a céltudatosan létrehozott organizáció a föld megváltásának hordozója... A marxista szocializmus /.../ szelleme az organizációra épített szélsőséges optimizmus."²⁰

Mannheim esetében is a forradalmakkal és bukásukkal átélt történelmi sokkhatás vezetett filozófiai alapállásának átalakulásához, eredeti elméleti intenciói kritikai fölülvizsgálásához. Itt keresendő, véleményem szerint, későbbi tudásszociológiájának eredete, abban a tényleges, élményszerű fölismerésben, amelyet egy bécsi emigráns folyóiratban magyar nyelven fogalmazott meg első ízben, hogy ti. az eszmék és hordozóik, az intellektuelek, sokkal kevésbé centrális szerepet játszanak a világban, a történelemben, mint ahogy azt gondolják magukról. Az eszmék, a szellemi értékek nem olyan időtlenek és föltétlenek, mint ahogy a szellem emberei, fölkentjei vagy inkább áldozatai — köztük a Lukács-kör tagjai is — eddig hitték. Mannheim a saját föladatát már ekkoriban, 1921–22-ben — bécsi tartózkodása idején — egy "kopernikuszi fordulat" végrehajtásában jelölte meg, az eszmék és hordozóik világbeli helyének fölfogásában: "az új időknek talán az lesz egyik csak lépésről lépésre megvalósítható reformja, hogy az íróember is megtanulja, hogy a földi rendben belül a társadalmi mozgások körpályájának nem a tudós, nem az újságíró a centruma. Nem az ő kérdései, nem az ő szempontjai azok, melyekhez a fejlődés igazodik, s meglehetősen szűk szögletből vannak meglátva a dolgok, ha csak a műveltek szemével nézzük a történéseket... Ez ellen csak egy segítség van: ráébredni erre az adottságra, s azt nyíltan bevallani."²¹ Ez a vállalt föladat egyértelműen az ideológia-tan felé mutatott. S ebben Lukács nem egyszerűen hatott Mannheimra, hanem inkább kihívást jelentett számára, arra készítette, hogy eltérően válaszoljon az általa fölvetett problémára.

"A Lukács-kör Bécsben" — ez a címe előadásomnak. Mindeddig azonban csupán arról volt szó, hogy a Lukács-kör Bécsben a magyar emigráció részeként hogyan vetett számot — belülről, morálisan — a történelmi tapasztalatokkal,

²⁰ Sinkó Ervin: "Politika és a mai ifjúság", Korunk 1927. júl.–aug., 544. o., ill. lásd 15. j.

²¹ Mannheim Károly: "Heidelbergi levél", i. k.

és milyen teoretikus konzekvenciákat vont le belőlük. Föl kell vetnünk azt a kérdést, hogy vajon nem csupán külsődleges, esetleges szerepet játszott-e Bécs ebben a számvetési folyamatban, de jelentett-e valamit az osztrák szellemi élet centrumaként a Lukács-kör számára? Mennyire voltak a magyar emigránsok elszigeteltek Bécsben, sikerült-e a korabeli nemzetközi, ill. osztrák szellemi, kulturális áramlatokhoz kapcsolódniuk? Lukács és Mannheim esetében ez a kérdés, a nemzetközi áramlatok tekintetében, megválaszoltak nyilvánítható. Sajátos középkelet-európai történelmi tapasztalataik teoretikus földolgozásával centrális alakjaivá váltak fontos európai szellemi irányzatoknak: a 20-as évek marxizmusának, ill. a tudásszociológiának.

Az osztrák szellemi élethez való kapcsolódás a bécsi művészettörténeti iskolához való viszonyban valósult meg a leggyümölcsözőbben. Ez a kapcsolat bizonyos mértékig fennállt már az emigrációt megelőzőleg is: a Lukács-kör néhány tagja, mint Antal Frigyes és Tolnay Károly, Bécsben tanult művészettörténetet, s elméleti teljesítményük éppen a két irányzat sikeres összekapcsolására épül.²² Max Dvořák, a bécsi iskola vezető egyénisége elismerőleg nyilatkozott Lukács regényelméletéről, a szellemtörténeti irány megtestesítőjét üdvözölte benne,²³ s Lukács emlékezete szerint a műkincsek 1919-es szocializálását is (amelyben egyébként az ő egyik tanítványa, Otto Benesch is részt vett) pozitívan ítélte meg.²⁴ Fülep Lajos, a magyar szellemtudományi iskola nagy hatású képviselője pedig a bécsi iskola, Riegl, Dvořák — és saját tanítványa, Tolnay — művészettörténeti teljesítményét méltatta elismerőleg, annak bizonyítékát látva munkájukban, hogyan kerülhetők el a szellemtörténeti

²²Tolnay Károly így nyilatkozott egy televíziós interjúban: "amikor Bécsbe mentem, akkor az volt az érzésem, hogy én olyan kincssel távoztam, ami hiányzik a nyugatiaknak, és amit Dvořáknak, ennek az egészen kiváló mesternek a tanítása ugyan ki tud egészíteni, de nem tud helyettesíteni... Dvořák /.../ szívesen vette, hogy új szint hozok a bécsi iskolába." A század nagy tanúi, szerk.: Borus Rózsa, Budapest 1978, 245—246. o.

²³"Amikor 1920-ban Bécsben személyesen megismertem Max Dvořákot, azt mondta nekem, a szellemtudományi irányzat legjelentősebb publikációjának tartja ezt a munkát" — írta Lukács A regény elméletének 1967-es német előszavában.

²⁴"Amikor én Bécsbe érkeztem, ezek az én fiatal ismerőseim, Wilde, Pogány Kálmán összehoztak egy akkor híres osztrák művészettörténésszel, Dvořakkal, aki az én régebbi dolgaimeknak ismerője is volt. Első dolga az volt, hogy melegen gratulált nekem a szociális műkincsek megteremtéséhez. Azt mondta, ez egyike a világon a legszebb gyűjteményeknek. Bárcsak Bécsben is így össze lehetne gyűjteni a dolgokat. Dvořák egy politikailag konzervatív ember volt. De ezzel a részével a dolgoknak szimpatizált." Köves Erzsébet interjúja Lukács Györggyel 1970. jan. 29-én, Lukács-Archívum.

módszer alkalmazása mellett a historizmus relativizáló következményei, és hogyan lehet ezzel egész korszakokat és művészegyeniségeket fölfedezni a kultúrtörténet számára.²⁵

A bécsi művészettörténeti iskola hatása azonban a Lukács-körnek nemcsak művészettörténész tagjainál mutatható ki, akik ennek a körnek a keretében és vonalán folytathatták Bécsben pályájukat.²⁶ Egy Sinkó-esszé a bécsi időszakból, "A modern kaland születése, élete és jelene" című, a Iestvérből, például kifejezetten a lukácsi regényelmélet és a dvořaki "Idealizmus és naturalizmus a gótikus szobrászatban és festészetben" című tanulmány gondolatmenetének szintéziseként jött létre. Sinkó le is szögezi: "Munkám sokat köszönhet a dvořaki műelemzések eredményeinek."²⁷ A közös háttérrel a lukácsi és a dvořaki törekvések mögött abban látja, hogy a történetfilozófia segítségével egységbe, értelmes összefüggésbe próbálják foglalni vallás, képzőművészet, költészet, szociális és művészi formák sokféleségét. "Semmiképp se véletlen, hogy épp ma került a szenvedélyes érdeklődés előterébe az a törekvés, mely bármely kor életének és szellemének legkülönbözőbb területein is azonos tartalmak kifejezését akarja megtalálni"²⁸ — írja Sinkó. Szerinte a mai ember azt kapja a történeti szemléletmódtól, amit vallásos korokban Istenbe vetett hitéből épített ki magának az ember: a lelki fölényt a jelennel szemben, annak a lehetőségét, hogy azt csak egy alakuló egész részének tekintse, a készülő jóért elviselni-érdemes rossznak. A bécsi iskola, a dvořaki tanítás azonban Mannheim teoretikus fejlődésében is konstitutív jelentőségű volt. A Vasárnapi Kör metodológiai pluralizmusának, az egyes kulturális szférák autonómiájára, függetlenségére vonatkozó fölfogásnak a szellemtörténet irányában való meghaladása valamilyen módon a Lukács-kör majd minden tagjánál végbement. Mannheim azonban a különböző szociális, ökonomiai, politikai, vallási, művészi és filozófiai szférák közti összefüggés kérdését, azt a kérdést, hogy ezt az összefüggést a megfelelés, a funkció, a kauzalitás vagy a kölcsönhatás kategóriájával kell-e leírni, kifejezetten a dvořaki értelemben válaszolta meg. "Adalékok a világnézetértelmezés elméletéhez" című tanulmányában a megfele-

²⁵Fülep Lajos: "Szellemtörténet", Nyugat 1932. Lásd: Művészet és Világnézet. Válogatott cikkek és tanulmányok 1920—1970, szerk.: Tímár Árpád, Budapest 1976, 324. o.

²⁶Vö. Ferenczi Béni: "Könyvekről", Írás és kép, Budapest 1961, 42—43. o.

²⁷Sinkó Ervin: "A modern kaland születése, élete és jelene", Iestvér 1925/7—8. sz., 202. o.

²⁸I. m. 197—198. o.

lés dvořáki megoldását választja, mint a leghelyesebb és legkörültekintőbb megoldást.²⁹

A két iskola közti kapcsolat igazolásaként még arra is utalok, hogy a fõnt említett Mannheim-tanulmány a bécsi mővészettörténészek Jahrbuch für Kunstgeschichte c. folyóiratában jelent meg 1922-ben, és a mővészettörténeti elemzésekben használt világnézet-fogalom filozófiai elemzését választotta föladatának. Saját teoretikus tevékenységét szívesen fogta föl, a mővészi stílusok elemzésének analógiájára, a gondolkodási stílusok elemzéseként.³⁰ Ám a Lukács-kör és az osztrák szellemi élet között, ezen a legfontosabb szellemi kölcsönhatáson kívül is, van még számtalan kisebb érintkezési pont, amelyekre itt csak utalni tudok, s amelyek további föltárást és értelmezést igényelnek. Mégpedig: a Lukács-kör marxistáinak az ausztromarxizmushoz való viszonya (Lukács nyilatkozata Otto Bauerről és kritikája Max Adlerről, Fogarasi kritikái Max Adlerről stb.),³¹ Balázs Béla filmelméleti munkásságát megalapozó filmkritikusi tevékenysége a bécsi Der Tag című lapnál, Musilhoz fűződő kapcsolata,³² szerepe a bécsi Clarté-mozgalomban³³ stb.; Antal Frigyes értékelése a korabeli osztrák festészetről;³⁴ Sinkó Ervin naplóföljegyzései az 1927-es júliusi fölkelésről³⁵ és így tovább. A Lukács-kör története Bécs-

²⁹Karl Mannheim: Wissenssoziologie, hg. K. H. Wolff, Neuwied 1964, 151. o.

³⁰Vö. Fülep Lajos: "A tudomány szociológiája", Nyugat 1932. Lásd: Mővészet és világnézet, i. k., 330. o.: "Az ő szeme előtt a mővészi stílusok meghatározásának módszere lebeg, melyhez hasonlót óhajtt a 'gondolkodás stílusai' számára a szociális hajtóerőkkel való kapcsolatuk felderítésével."

³¹Lukács a fõnt említett interjúbán ezt mondta: "Bécsben én állandó személyes érintkezésben álltam Otto Bauerral, /.../ hogy ott Otto Bauer mit gondol valamirõl, az engem érdekelt. Minden táborban vannak emberek, akiket az ember politikai egyéniségeknek tart /.../". Vö. még Lukács: "Max Adler: Das Soziologische in Kants Erkenntniskritik", Internationale Presse-Korrespondenz 1924, Nr. 148., 202. o.

³²Balázs Béla: Napló 1914—1922, i. k., 505. o.

³³I. m. 499—500. o.: "Szóval a bécsi Clarté szellemi fiziognómiáját én rajzolom."

³⁴Antal Frigyes: "Egy bécsi modern kiállítás", Tűz 1922. júl. 9., 9. o.

³⁵Sinkó Ervin naplója, Bécs 1927. július 18.: "Három napja kábultan, leterve, tehetetlenül. 50 és 100 halottról beszélnek, többszáz súlyos sebesültrõl... Permanens polgárháború, és folytatódni fog újabb és újabb kitörésekkel. A munkásság olyan állapotba kerülhet, hogy öngyilkos akciókat fog kezdeni Ausztriában. A szociáldemokrata vezérek legnagyobb része — a bécsi-ekre gondolok csak — nagyszerű, tiszta, igaz emberek, mindennek ellenére. Ha én politikával foglalkozni tudnék (ha nekem szabad volna), ma Bécsben

ben, minden — jórészt magyar nyelvű — dokumentumával: naplókkal, levelekkel, emlékezésekkel, regényrészletekkel, az emigráns lapokban és folyóiratokban publikált cikkekkel, fontos forrása lehet tehát nemcsak a magyar, hanem az osztrák eszmetörténetnek is.

szociáldemokrata volnék. A szabadra nézve: épp tegnap éreztem, hogy egyszerűen nincs szükség magamfajtára, a munkásság dolgát fátumszerűen maga a munkásság dönti el, illetve a szituáció kommandója."